

Boekbesprekingen

Boender, Welmoet (2007), *Imam in Nederland. Opvattingen over zijn religieuze rol in de samenleving*, Amsterdam: Bert Bakker, pp. 421, ISBN 9789035131408, € 39,95.

Slechts weinig wetenschappelijke werken slagen erin zowel een academisch publiek als een breder 'lekenpubliek' aan te spreken. Welmoet Boenders' *Imam in Nederland* is zo'n werk dat zowel door de toegankelijkheid van de stijl, het thema dat wordt aangesneden en de perspectieven die aan bod komen een ruimer publiek zal interesseren.

De centrale vraagstelling waaruit het onderzoek vertrekt betreft de positie en rolverwachtingen ten aanzien van Imams. Aan de hand van een analyse van de berichtgeving over Imams, beleidsdocumenten, etnografische observaties en interviews met moslims in verschillende settings tracht Boender de complexe rol van de Imams en vaak tegenstrijdige verwachtingen waarmee ze geconfronteerd worden aan het licht te brengen. Terwijl de vraagstelling godsdienstsociologen en religiewetenschappers zal boeien omdat het een klassiek Weberiaanse vraagstuk aansnijdt over vormen van (religieuze) autoriteit, speelt dit boek tevens in op het maatschappelijk debat dat nu al een tweetal decennia woedt in onze Noordelijke contreien over de integratie van moslims en multiculturaliteit.

Boender's verhaal vangt aan met een korte historische schets van de maatschappelijke en politieke belangstelling voor Imams in Nederland. Zij toont aan dat deze niet nieuw is, maar de kiemen hiervan reeds in de tweede helft van de jaren '90 van de vorige eeuw lagen. Zo werden Imams al vroeg als centrale figuren binnen de moslimgemeenschap gezien, naar analogie met de pastoor, die een invloedrijke rol zouden kunnen spelen in het integratieproces van moslims. Vanuit dat opzicht werden beleidsinstrumenten uitgebouwd gaande van imamopleidingen, bepalingen rond de inburgering en nieuwe criteria rond de instroom van nieuwe Imams uit de landen van herkomst. Terwijl de aandacht voor Imams initieel vooral gericht was op hun rol als facilitatoren in het integratieproces, werden ze vanaf het begin van de 21^e eeuw ook steeds meer vanuit een veiligheidsoptiek benaderd. Nationale en internationale gebeurtenissen zoals de aanslagen van 9/11 in de V.S., de moord op Theo Van Gogh en de Hofstadgroep werkten dit waakzaamheidsdiscours rond de radicalisering van moslimjongeren verder in de hand. Een belangrijke observatie van Boender is dat de waakzaamheid van de politici en beleidsmakers hierbij vrijwel exclusief gericht is op Imams, waardoor nieuw opkomende religieuze figuren buiten de klassieke netwerken van de moskee aan hun aandacht ontsnappen.

Terwijl het eerste hoofdstuk ingaat op de rolopvattingen vanwege de ruimere Nederlandse samenleving, gaan de volgende hoofdstukken meer in op het 'interne' perspectief, i.c. de rolopvattingen van moslims zélf ten aanzien van de Imam. Boender benadert de Moslims niet als een éénheidsworst, maar bouwt een onderscheid in op basis van etniciteit (Turks/Marokkaans), leeftijd en geslacht, op grond waarvan ze cases selecteert.

Terwijl het tweede en het derde hoofdstuk ingaan op het reilen en zeilen van een Turkse (Ayasofya moskee te Amsterdam) en een Marokkaanse moskee (El-Islam moskee in Den Haag), handelt het vierde hoofdstuk over de activiteiten van de studentenorganisatie *Iqra* aan de Erasmusuniversiteit in Rotterdam.

Deze aanpak loont omdat Boender hiermee een enorme diversiteit aan opvattingen en tradities weet te schetsen, ook in het optreden van de Imams en de bestaande verwachtingen. Drie belangrijke observaties dienen hierbij te worden onderstreept. Een eerste belangrijke observatie is het opvallend verschil tussen de geschetste Turkse en Marokkaanse moskee. Dit zowel in termen van infrastructurele voorzieningen (middelen en grootte), maar ook in de positie en opstelling van de Imams. Terwijl de Turkse moskee over middelen en goed opgeleide Imams lijkt te beschikken die tevens een sterke openheid en betrokkenheid vertonen naar de Nederlandse samenleving, stelt de Marokkaanse moskee zich bescheidener op. Die beschikt vaak over een traditioneel opgeleide Imam die er vooral op gericht is de klassieke religieuze (Malekitische) erfenis te conserveren en door te geven. Maar deze observaties toont Welmoet Boender aan dat enige nuance nodig is in de zogeheten 'Europese Islam'-these, i.c. de wetenschappelijk stelling dat etnische en culturele verschillen in de religiebeleving gradueel zullen afnemen ten voordele van een transetnische Islambeleving (Roy 2002). Boender gaat echter jammer genoeg niet verder in op deze gekenschetste verschillen en de mate waarin deze typisch zouden zijn voor de betrokken minderheidsgroepen of toevallig samenhangen met de geselecteerde cases. Recent onderzoek in Vlaanderen suggereert immers juist het omgekeerde: dat zogenaamde 'Arabophone' (Maghrebijnse) moskeeën een grotere betrokkenheid vertonen op de omringende samenleving dan Turkse moskeeën (Kanmaz 2009). Deze verschillende observaties werpen daarom de vraag op naar de verhouding tussen de etnische herkomst, de grootte van de minderheidsgroep en de mate waarin moskeeën zich al dan niet openstellen voor de omringende context.

Een tweede observatie in dit intern perspectief is de genderdynamiek. Tegen gangbare clichés en stereotiepen in stelt Boender vast dat moslima's een actieve rol opnemen in het moskeeleven, waarbij ze aparte ruimtes opeisen en activiteiten opzetten die emanciperend werken – een vaststelling die ook bevestigd wordt door internationaal vergelijkbaar onderzoek (Jouili & Amir-Moazami 2006). In het geval van de Turkse moskee schetst Boender tevens de opkomst van vrouwelijke leiders. Hoewel deze laatste een officiële positie ontberen, vervullen ze wel een belangrijke informele en adviserende rol en fungeren ze als belangrijk doorgeefluik van Islamitische kennis voor andere vrouwelijke moskeegangsters.

Tot slot wordt het intergenerationeel aspect verkend. Terwijl het laatste hoofdstuk over de studentenorganisatie *Iqra* hier expliciet aan is gewijd, doorkruist deze kwestie de andere hoofdstukken over de moskeëen. Een belangrijke vaststelling is dat de rolopvattingen over de Imam sterk verschillen tussen de generaties. Hoewel de traditionele taken van de

Imam (zoals het religieus onderricht of het gebed voorgaan) door zowel jong en oud wordt onderstreept en gewaardeerd, meten vooral de jongere moslims uit de tweede- en derde generatie de waarde van de Imam af aan zijn kennis van de Islamitische traditie en zijn inlevingsvermogen in hun leefwereld. Imams uit de lokale moskeën zijn voor deze jongeren slechts één mogelijke bron van kennis. Ze gaan daarnaast ook actief op zoek naar kennis via andere kanalen zoals het internet, conferenties of publicaties. Boender schouwt deze observaties als illustraties van een religieus individualiseringsproces. Hierbij sluit ze ook aan bij de literatuur die stelt dat de religieuze individualisering van jonge moslims gekenmerkt wordt door een actieve en bewuste zoektocht naar religieuze kennis en een betwisting van traditionele religieuze autoriteitsfiguren (Roy 2002; Cesari 2004).

Zo komt Boender tot de vaststelling dat er duidelijke verschillen bestaan in de verwachtingen en rolopvattingen ten aanzien van de Imams, en dit geldt zowel tussen moslims en niet-moslims, maar ook tussen moslims onderling. Hoewel niet-moslims en jonge moslims elkaar lijken te ontmoeten in de behoefte naar beter opgeleide Imams die inzicht hebben in de Nederlandse samenleving, zijn er toch duidelijke verschillen in de gekoesterde 'idealtypes'. Voor niet-moslims is de 'ideale Imam' vooral iemand die erin slaagt Moslims aan te passen aan de gesecculariseerde context, voor oudere moslims is de Imam vooral iemand die de link met het land van herkomst belichaamt, terwijl (jonge) moslims ten slotte eerder op zoek gaan naar charismatische Imams die liberaal zijn en tegelijk sterk ingebed in de Islamitische normatieve traditie. Hoe deze verschillende verwachtingen elkaar zullen beïnvloeden laat Boender voorlopig in het midden. Wat wel vaststaat is dat hoewel Imams een onmisbare traditionele rol zullen blijven vervullen volgens Boender, zich een toenemende versnippering van het religieus leiderschap voor doet waarvan de effecten op dit moment moeilijk in te schatten zijn.

Wat echter onduidelijk blijft is in welke mate Boender deze versnippering als typisch opvat voor de Nederlandse context en hoe ze deze linkt aan de globaliseringsprocessen. Verschillende onderzoeken wijzen immers op het transnationaal cachet van deze verschuivingen en plaatsen deze resoluut in de globaliseringsliteratuur: niet alleen in Europa, maar ook in Arabische landen doen zich gelijkaardige ontwikkelingen voor (Roy 2002; Salvatore 2006; Jacobsen 2009; Mandaville 2001). Bovendien haalt Boender zelf ook de rol aan van nieuwe media zoals het internet en satelietzenders in de betwisting van traditionele religieuze leiders. Het is daarom de vraag in welke mate zich een Nederlandse Islam ontwikkelt in interactie met de seculiere context, of dat deze ontwikkelingen eerder kenmerkend zijn voor een transnationaal en geglobaliseerd Islamitisch veld dat de nationale grenzen steeds meer uitdaagt en de notie van burgerschap (en haar nationale begrenzing) herdefinieert.

Nadia Fadil

(Centrum voor Sociologisch Onderzoek K.U.Leuven)